

Egy napjainkig elveszettnek tartott eredeti kézirat töredék

Kótsi Patkó Jánosnak A Régi és Új Theátrum Historiájából

Idestova négy éve annak, hogy a Kriterion Könyvkiadó jóvoltából napvilágot látott az azóta — mindnyájunk nagy veszteségére — elhunyt Jordáky Lajos könyve Kótsi Patkó Jánosról: *A Régi és Új Theátrum Historiája és egyéb írások*. Ez a kitűnő munka a szerző évtizedekig tartó színháztörténeti kutatásainak egyik igen értékes hajtása, s nézetem szerint nyugodtan tekinthető nemcsak Jordáky, hanem a kiadó méltó tisztelgésének is az akkor fennállásának száznyolcvanadik évét ünneplő kolozsvári színháztörténet múltja előtt.

A szerző — nagyon helyesen — úgy akarta minél teljesebbé és élethűbbé tenni azt a képet, amelyet Kótsi Patkóról írt e könyv bevezető tanulmányában, hogy városunk első állandó színháza eme fő életrehívójának, igazgatójának, rendezőjének, színészének, színmű-, sőt színháztörténeti írójának hátrahagyott műveit is közzétette: hadd beszéljenek azok alkotójukról! Ezek az írások valóban még közelebb hozzák Kótsit az olvasóhoz, s egyben hazai színháztörténetünk hősi korszakának jónéhány sajátos kérdését is megvilágítják. Jordáky elsőnek *A Régi és Új Theátrum Historiáját* közli ebben a kiadványban. Kótsinak ez az eredeti kézírata az RSZK Akadémiája Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában található. (Jelzete: MsU 1107.) Bevezető tanulmányában Jordáky utal arra, hogy „A kéziratból hiányzik a 31—54. lap és az utolsó ív” (lásd a 47. lapon). Az 1896-ban bekötött lapok közül a fent megjelöltek valóban hiányoznak, és még Kanyaró Ferenc (az egykori kolozsvári Unitárius Kollégium tanára s könyvtárosa 1859 és 1910 között) sem tudott közelebbit róluk, hanem megnyugodott abban, hogy ez a kézirat már eleve hiányosan kerülhetett Göde Istvántól a Kollégium könyvtárába. A meglévő lapokat tehát bekötötte anélkül, hogy átkutatta volna azt a tömegtelen ismeretlen kézirat-halmazt, amely feldolgozásra várt. Kanyaróról nem telezhető fel, hogy ne jött volna rá azonnal e kézirat értékére. Bizonyítékul elég a Jordáky könyvében is idézett Kanyaró-féle bejegyzésre utalnunk: „Ez az első rendszeres magyar drámatörténelem. Döbrentei, Vachott csak egyes kisebb korszakokat dolgoztak ki. Amit Göde István állít, hogy ő e műnek egyik szerzője, bővítoje etc. volna, az valótlan. Nagy kár, hogy lelkes szerzője, Kótsi Patkó János, e nagy munkát nem végezhette be.” (Lásd a kézirat címlapját.)

Feltehető a kérdés, vajon mi gátolhatta meg Kanyarót a hiányzó lapok felkutatásában. Nézetem szerint a feldolgozásra váró, „ömlesztett” állapotban lévő kéziratanyag nagy mennyisége semmi esetre sem. Az egyetlen elfogadható magyarázatot Göde Istvánnak a *Történeti Lapok* 1875-i számában tett kijelentésében látom; e szerint iratai 1848 után Marosvásárhelyen nagyobbára elpusztultak. (Vö. Jordáky bevezető tanulmányának 43. lapjával.) Jordáky „mulasztásában” pedig a fentiekhez minden bizonnyal még az is hozzájárult, hogy e kézirat bekötése (1896) után készült katalógus semmit sem árul el az unitárius kéziratállag fóliái között rejtőzködő, elveszettnek hitt lapokról. Ezért volt kénytelen az eredeti kötetből hiányzó részeket az 1846-ban publikált Göde István-féle változatban közölni.

Az elveszettnek vélt lapok egy részére csak 1977 májusában bukkantam rá egy — a régi katalógusban fel sem tüntetett — kéziratcsomó lapjai között, az Akadémiai Könyvtár unitárius kéziratállagának rendszeres feldolgozása közben. A talált töredék — sajnos — csak a 47—54. lapokat tartalmazza. (Még mindig hiányzik tehát a 31—46. lap!) Írása tökéletesen azonos a kötetbe fogott lapokon látható írással. Minden lap alján „custos” található; az 54. lap alján lévő custos minden kétséget kizáróan jelzi, hogy a következő lapnak, tehát a kötetbe fogott

55. lapnak így kell kezdődnie: „A Romai...“ Így is kezdődik. A lapok belső „tükör“ méreteinek azonosságát — mind a talált töredékben, mind az ismert kötetben — ceruzával megvonalazott keret biztosítja (208×168 mm). Az előbbiek külső méretei egyébként valamivel nagyobbak (262×218 mm), mint a kötetbe foglaltakéi (238×205 mm). Ennek magyarázata, hogy a bekötés alkalmával az utóbbiak széléből levágtak néhány milliméternyit, a most előkerült töredék pedig megmaradt eredeti nagyságában. A szöveg mind stílusa, mind anyagának beosztása, mind helyesírása tekintetében különbözik a Jordáky közölte Göde-féle változattól. Ezért tartom szükségesnek utólagos kiadását.

A Jordáky könyvében található könyvészeti felsorolás és lapalji jegyzetek felmentenek mindenféle szövegmagyarázat és helyreigazító beavatkozás kötelessége alól; csupán egy-két helyen (ahol az eredeti írás félreértésre adhat okot) közöltem szögletes zárójelben [ ] egy-egy kiigazítást; másutt azonban még a hiányzó ékezetek meg központoszási jelek kitételétől is tartózkodtam.

Lakó Elemér

47. 1.: tehetsége hogy akár mely nagy munkát egyszer hallott elé tudta mondani [.] Nagy Sándor Lidiánn menván keresztül, a Persa Háboruban Phaszidnél réátalált a Teodaktes Statuájára, eszébe juta: hogy együtt halgatták az Aristoteles Tanításait, és a Statuát meg koszoruzta, b) A Chioi Teamposz ki nevezetes Orator es Historia iro es Sokratesnek Tanitvannya vala, .s. a ki elnyerte azonn Jutalmat melyet Artemisia a Ferje Mauzol leg nagyobb és legszebb dicsérő Beszedére feltett vala; irt Tragediát is Mauzol nevezet alatt — Nagyobra becsülték ezen Tragédiát a Teamposz dicsérő Beszedénel, melyet ezenn Herczeg tiszteletere irt. c.) Chereama Sokrates Tanitvannya több Tragediat irt, de csak Hármat említtenek a Tudosok, Penthea, Alphesibeá és Hippoczentaurusz név alatt — d.) Ezen utolsoba mindenféle vers neme feltaláltatott — e.) Szicioniai Neofan 120 Tragediat irt azok minnyajan esmeretlenek — Sokan az Euripides Medéáját neki Tulajdinittyák —

Neophon, Nearchosz Baráttya vala, ez is irt Tragediakat de ma esmeretlenek — mind ketten [esmeretlenek:] belé voltanak elegyedve a Kalisztenes komplottjába Nagy Sándor ellen —

-
- a) Lan
  - b) Phabiusz de Theodele Lan
  - c) Lan essai Historique sur l'Art Dramatique
  - d)
  - f)
  - g) Lan Aristotelest
-

48. 1.: Kleofonnak csak 9 Tragediaiat esmerjük a nevérol, ugy mint Amphiauros, Acteon, Achill, Backánsok, Leükip, Persisz, Theleph, Thiesztés Erigénét — Etoliai Alexander is irt Tragediat, Elegiát és Mimikát — a) de csak egy maradt meg a Musak nevezete alatt — b) Althamené nevezet alatt két drammatikus Irot emlittenek, az egyyiket Megarabol, a másikrol Atheneosz beszéll de munkáját nem említi.

Eszkinosz az Orator is irt Tragediát, de nem tudatik mit, Demostenes azt mondja erről, hogy egy vándorló játtzo Tarsaságban a harmadik személyt játzodta, .s. unalmas roszzul —

Olympiai Eüchantesz is Tragikusz iro volt, de munkai közüll egy sem maradt meg —

Tharszoszi Apollodor hét Dramát irt c.)

Heklének, Thieszt, Uliszses és Hiketidesz név alatt.

Aristophanesz, Szuidász, es Atheneusz számlálnak ugyan még egy rakás Tragikusz Poeta nevet, de azoknak munkáik elveszvéen, nincs miért öket említeni —

NYOLCZADIK TZIKKELY A Görög Komedia epochaja.

A Tragedia materiaja .s. fojamatja, az elmének fáradtságába kerülvéen, .s. azok előtt a kik a gondolkodáshoz nem szoktanak, csak szemeket szeretik legeltetni, unalmat szerzett az Észt bágyasztó Tragedia, .s. mint hogy a világ kezdetetől fogva

-
- a) Lan Essai Historique sur l'art dramatique
  - b) Lan
  - c) Lan

49. 1.: mindenkor több volt a Tudatlan Ember, mint a meditáló, hogy a henyé elméket felebreszszék .s. intereszszálják, az Irok munkaiban nevetcseges személyeket kezdettek felvenni, részeges Szilenuszt, Ketskelábu pajkos Satyrust állítottak elé a Tudosok és az ilyen Játékoknak Satiricum Dráma nevet adtak a) Illyen Drama Satiricum az Euripides Ciklopsa, melynél több a regiek közül nem is maradt meg —

Eszre vévén a Játék Irok: hogy a Satiricum Drama nagy kedvesseget talál Játékaikat mind több több nevetcseges dologgal ékesítettek .s. így szülte a Satiricum Dráma a Komediát —

A Komediáról nem sokat tudunk, az igaz, hogy a Zenebonai gyönyörűség kebeleben .s. a részegség tévelygése között vette eredetét az 50 dik Olympiász tajain —

Láttuk fellyebb hogy a második Czikkelyben a Boristen tiszteletére, kivált szüretkor szekereiket minden felé hajhászván, pajkos verseket, ditirambokat irkáltak a szüretelők, Borseprővel Bemázolt ábrázattal nyargolva mindenfele —

Zuzáron, ki Theszpiszszel egy időben élt, a maga ideje kora beliek vetkeiket .s. hibajikat tamadta meg, b.) akkor minden Theszpisz nemesebb Targyakat vett maga eleében, és ez vala a csirája a Komedianak, mely materiájára nézve a Falusi Lakosoknak nyers, es bár-

---

a) Lau Horat: de arte Poetica vers 220:

Carmine qui Tragico vilem certavit ob Hircum
Mox etiam Agrestes Satiros nudavit, et asper
Incolumi gravitate jocum tentavit, eo qua
Illetebris erat et grata novitate morandus
Spectator functusque et potus et exlex.

b) Lau Anacharszisz 7 dik rész 69k Czikkelyt — Ariszt de nem Poeta C3 —

---

50. 1.: dolatlan erkölcsökhöz lévén alkalmaztatva, a varoshoz nem közelíthetett jó darab ideig, .s. ha történetből bésuhant valamelyik vagy egyszer, az ő illetlen pajkosságait a Varos előtt fitogtatni, azt a Magistratus eltúrte inkább mint becüllötte — a)

Hosszas időt töltött a Komédia a gyermeki korban, végre Epickárnesz rendben szedvén, azután vetelkedett a Tragédiával — b.)

Mindenkor lévén oly Emberek, kik szerettenek a más rovására nevetni, a Komédia irok kiknek főbb igyekezetek az vala hogy az illyeneknek techessenek, sokszor éltenek oly pajkos kitételekkel, mellyeknek hallására a Szemérem méltán elpirulhatatt —

Több irok megkülömböztették magukat a Komédia írásban illyenek Magnes, Kratinosz, Krates, Sereochratesz [=Pherecrates?], Eupolis és Aristophanes. c) Kik minyajan a Periklesz századában éltenek.

A Komédia Irok nem csak a velek egy időben élők hibáit, .s. balgatagságát kívánták nevetcségesé tenni, hanem a Tragédiához illő materiákat is, mind a Tragikus, mind a Komédia irok dolgoztanak ugyan azon egy materian, melyből a' lett, hogy midőn az Euripidesz Niobejan a' Humanus Görög sirt, akkor a nyers erkölcsű az Aristhofanesén nevetett. Így tették nevetcségesé a halhatatlanságot érdemlő Herosokat is, mint Achillest, Herkuleszt, Bacchust, .s. több illyeneket —

---

a) Lan Anacharsziszt ugyan ott

b) Lan Plat in Theat p:152

c) Lan Anacharszisz utazását 7 k darab 69 k Czikkely —

---

51. 1.: Vagnak mai időben is oly hig eszű Emberek, kik mindent neveccség tárgyává akarnak tenni. Travesztálják Hamletet, Machbetet, Romeot és Juliát, Ariadné, Don Juant v. több efféléket, az ők eszek szerent, a Virtus, es Heroismus kaczagáj Tárgyává lehet, és mindkettő csak képzelődés, az illyen emberek sokkal veszedelmesebbek a Kötársaságban mint maguk képzelik, és a Kormány elég gondatlan hogy az illyen káros Principiumu Embereket, a gyógyító vagy jobbitó Házbá nem zárattya —

Sem polgári érdem, sem rang, sőt még maga Virtus sem vala Bátorságban a Cratinoszi, Eupolisi es Aristophanesi gorombaság előtt — Így támadá meg nyilván Sokrates is, es a kösség előtt akarta neveccségesé tenni, ha az Erény előtt a szemtelenség elnem pirult volna, Platot is így Parodirozta a Respublicájával, sőt meg Kreont sem tudta meg menteni

merge előtt, — nagy érdeme is! — A Komédia irok még töbre is mentenek .s. a Litteratura gyalázattjára egy mást meg támogták, és egygyik a másikkal Törvénytelen születését, erkölcsi hibáját, .s. tudatlanságát nyilván hanyták szemekre (a)

Allegoriajok alatt majd Békességet javasolván, majd pedig a Respublica előjáróinak erkölcsi viseleteket támadván meg, a köztársaság Politicai administratiojában is belé elegyedtenek, .s. ezen cselekedetek okot adott végre a jozanabb résznek velek valo meg nem elégedésére, a Tisztviselők megtiltották a személyes megbántást, es a tisztviselők megsértését, de ezen tilto Parancsolatok reszszerént Felejdékenségben mentenek reszszerent visz-

---

a) Lau Anacharxis utazását — Lau P:Brumoi Theatre des Grecs C 5. —

---

52. l.: sza vonattattanak, — mig végre az Égos [=Agosz] Potámosznál Lyxander öszeve törte az Athenei szabadságot, .s. a: Tyran a Komédiának egészszen más formát adott —

Vége az első Szakasznak —

Második Szakasz

a Romaiak Theatruma

Első Tzikkely

A Romai Játékoknak nyers ideje

A Romaiak a Görögöktől vették a szép Tudományokat és szép mestersegeket, főkeppen a Drammaticai Poesist. A Görögök oly magoss polczra emelték Drámáikat, hogy őket első követői utol nem érhatték, főkeppen a Tragediában —

Romábannis úgy valamint Athénébe eleintén az Athlétákat s: a vad állatokat látta a nép egy mással küszködni, .s. vivni, Lovat vagy szekérral valo futásban gyönyörködött .s. annak a nyomán állott fel a Scénai játék, melynek eredete a Francia historikusok szerint, Roma építésével 389 Evében, Budai Esaias szerint pedig 390 dik Evében kezdődik ezen Játék az Egi vagy földi Istenek(nek) valának szentelve, a szerint a mint vagy azok-(na)k kegyeket akarták meg nyerni, vagy valami szerencsétlenséget vagy kedvetlenséget megszüntetni vagy el távosztatni (a) (b)

(a) Lásd Essais Historique sur l'origine et les progres de l'art Drammatique

(b) Lásd Budai a régi Tudos világ Hist, a Romai Poeta pag 227

---

53. l.: a Poesis azonban már az előtt Romában is gyakoroltatott .s. valamint a Görögöknél egy a Romaiaknál is a vigság és inneplés vala annak bölcsője: .s. eredetét köszönheti azon áldozatnak melyet a munkálkodo kezek termések[ne]k egy részéből az Istenek[ne]k ajánlottak (a)

Ekkor a fel hevült elmék örömrre lobbant nyelvei koholták azon darabos és nyers verseket, melyek Saturnusz, és Fescennius nevezetek alatt esmére-tesek lévén a Gunyra hajlo Pajkos nép kedvét sok ideig elégitették ki, — Ezen költői ton, melynek szülő anyja maga a természet vala, sok ideig maradt a tréfa határok között és inkább mulattatott mint sértett, ezért mondotta Horác rolla Lusit Amabiliter. De későbbre csipös Gunnyá és sértő Satirává fajult, mely a leg tisztességesebb Házakat .s. leg nagyobb érdemü, vagy rangu Férfiakat sem kiméllette meg. — —

Jam saevus apertam

In rabiem verti coepit jocus, et per honestas

ire Domos impune minax (b)

— Ezen guny még azokatis sértvén kiket sérteni nem akart, panasza adott alkalmatosságot .s. azért Roma építésének 302-ik Esztendejében egy törvény hozatott,

---

a) Lásd m. Dátier

b) Horác de arte Poetica

---

54. l.: mely halálra ítélte mind azokat kik az ilyen gunyolo versezéssel valakit meg sérteni merészlenek .s. ez által vége leve az ily gunyolo verseknek. (a)

Mint egy száz esztendővel ezen történet után midőn Romát Pestis ostromlotta, fel állíták a Scénai Játékokat, melyek még akkor nem valának egyebek holmi kar énekekénél, melyeket a Romaiak az I[sten]nek meg engesztelésire az Etruriaiak által énekeltettek b.) valamint minden kezdet, ugy ezis disztelen formáju volt elejinten, oly tántzokkal volt elegyítve, melyet a Toscanából hozott tántzosok, Tartományok modja szerént díszes mozgásokkal tántzoltanak (c) A ki nem szoktatta elméjét a figyelemre, nem táplálja gyönyörét az olyan tárgyakban, melyek az elmét foglalatoskodtattyák, innen van hogy a köz nép, .s. a tunya elméjű Uris inkább akarja szemét legeltetni, mint elméjét fárosztani, és hartzokat, Tántzokat, Pompás jöveleteket .s. több e féléket kíván látni (d.) —

(a) Lásd Esais Historique sur l'art Drammatique T. 1 p:36

(b) Lásd Tit. Liv. Lib:VII

(c) Lásd Traduction des auters del'Histoire Universale des Teaters. T.I. Pag 37

Bordy Margit:
„Az életem kertje“